

УДК 94 (477)

Н. М. Буланова

Музей історії Дніпродзержинська

ХУДОЖНИК ІЗ КАМ'ЯНСЬКОГО РОБЕРТ ЛІСОВСЬКИЙ: ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ

У статті висвітлюється життєвий та творчий шлях уродженця Кам'янського, учня Г. Нарбута, видатного українського художника-графіка Р. А. Лісовського, який зміг реалізуватися в мистецтві завдяки еміграції.

Ключові слова: Кам'янське, Р. А. Лісовський, графіка, вплив, мистецтво, еміграція.

В статье описывается жизненный и творческий путь уроженца Каменского, ученика Г. Нарбута, выдающегося украинского художника-графика Р. А. Лисовского, который смог реализовать в искусстве благодаря эмиграции.

Ключевые слова: Каменское, Р. А. Лисовский, графика, влияние, искусство, эмиграция.

The article describes the life and creative path of Kamenskoe, a pupil G. Narbut, an outstanding ukrainian artist- graphic R. A. Lisovsky, who was able to realize themselves in art, thanks to emigration.

Key words: Kamenskoe, R. A. Lisovsky, graphics, effects, art, emigration.

Виходець з Кам'янського Р. А. Лісовський належить до плеяди діячів українського мистецтва, становлення яких відбулося на українському ґрунті, а розквіт таланту – завдяки еміграції, за межами Радянської держави. Життєвий та творчий шлях Р. А. Лісовського висвітлювався в основному в науково-популярній та краєзнавчій літературі, а особливості творчої майстерності художника знайшли відображення у сучасному українському мистецтвознавстві. Серед дослідників, в поле зору інтересу яких потрапляло ім'я Р. Лісовського, – М. Антонович, В. Попович, В. Січинський, М. Чабан, Р. Яців, О. Мельник та інші [1–3, 5–15]. Разом з тим на сьогоднішній день постала необхідність створення наукової біографії всесвітньо відомого митця, творча діяльність якого становить важливу ланку в ланцюгу культурно-мистецької спадщини України.

Р. А. Лісовський народився 29 грудня 1893 р. у Кам'янському в родині службовця Дніпровського заводу Південно-Російського Дніпровського металургійного товариства. Батько майбутнього художника – Антон Карлович Лісовський, уродженець с. Томашівка, після

отримання інженерної освіти очолив механічні майстерні на Дніпровському заводі. Мати художника – Юліане фон Анкер, німкеня за походженням, була досить освіченою для свого часу жінкою. Окрім Роберта, в сім'ї Лісовських були ще дві доньки, Матільда й Олена, та два сини – Володимир і Борис (Бернгард) [14, с. 46; 15, с. 164].

А. К. Лісовський, у родоводі якого тісно переплелися українське і німецьке коріння, з раннього дитинства привчав своїх синів до постійної праці, зокрема з металом і механізмами. У бібліотеці Лісовських поряд з технічною літературою знаходилися твори світової класики [10, с. 3]. Юліане фон Анкер докладала багато зусиль, щоб діти вирости освіченими людьми. Незважаючи на німецьке походження, вона зуміла прищепити своїм дітям почуття любові до України та української культури.

Саме під час навчання у Кам'янській лютеранській початковій школі у Роберта виявилися великі здібності до малювання, які стали розвивати батьки Лісовського. Підтримуючи захоплення сина мистецтвом, мати допомогла утвердити в його душі прагнення присвятити життя художній творчості. Прищеплена з дитинства працелюбність, підтримка батьків та рано виявлена обдарованість допомогли Р. А. Лісовському в подальшому досконально оволодіти мистецтвом графіки. У 1906 р. батько відправив тринадцятирічного Роберта до Миргорода, на навчання до Мистецько-промислової школи ім. Гоголя на відділі малярства і малюнка [2, с. 83]. Цей короткий етап в його біографії мав великі наслідки для визначення його майбутньої творчої спеціалізації як художника. Роберт Лісовський отримав перші фахові знання з акварельного живопису у маляра Рудольфа Пельше, з мистецтва українського орнаменту – у відомого педагога, етнографа та публіциста Опанаса Сластьона.

У 1908 р., переїхавши до Києва, молодий Лісовський потрапив до повноцінного мистецького середовища. Він став навчатися в Малювальній школі у досвідчених педагогів-класиків М. Мурашка, А. Крюгер-Прахової разом з майбутніми класиками українського мистецтва А. Петрицьким, П. Ковжуном, В. Седеляром. Одночасно з навчанням Р. Лісовський брав участь в оформленні київських часописів «Грунт», «Сяйво», виставляв свої твори на виставці Товариства киян 1914 р. [15, с. 165].

Після відкриття в Києві в 1917 р. Української академії мистецтв Роберт Лісовський записався до майстерні Георгія Нарбути, який щойно прибув із Петербурга. Великою заслугою Г. Нарбути було створення цілої школи української графіки. Р. А. Лісовський згадував про свої студії в 1930 р.: «Майстерня мала своєрідну атмосферу і своєю надзвичайною обстановкою була схожа на музей. Зі стін дивилися на нас старі портрети гетьманів та інших діячів, мініатюрні статуетки

Г. Нарбута, обрамовані дивними, старовинними, ажурно вирізаними з паперу рамками, в кутку стояло фортеп'яно, застелене старим українським килимом, з другого боку – дві старовинні гданські шафи із старовинним гутним склом та керамікою. І от серед такої обстановки ждали ми його кожного ранку, поки не відчиняться двері із сусідньої кімнати і не з'явиться усміхнена постать любимого вчителя, одягненого в темно-сірий жупан і чоботи...» [4, с. 10].

Георгій Нарбут вважав, що відродженій українській державі потрібні митці-фахівці, і тому останній рік свого життя багато уваги присвятив викладацькій роботі, направляючи своїх учнів на шлях до відродження мистецтва книги. «Графічна та духовна українізація», виховання художника з «українським» обличчям та синтетичним мисленням були фундаментальними засадами творчо-педагогічної програми Нарбута. Пріоритетним завданням його майстерні, зорганізованої в Українській академії мистецтв, було практичне освоєння книжкової графіки шляхом, що передбачав аналітичну роботу з першоджерелами, копіювання, розробку власних шрифтів та розв'язання композиційного завдання [7, с. 73]. Ці навчальні етапи розвивали образне мислення учнів, стимулювали вироблення власної графічної мови, дисциплінували виконавську культуру. Мистецькі настанови Нарбута мали вирішальний вплив на формування творчої манери Лісовського, зорієнтувавши до використання модерних пластичних засобів та композиційних схем. У 1920 р., тяжко хворий, фактично за кілька днів до смерті Георгій Нарбут зробив коректуру обкладинки Р. Лісовського до збірки Павла Тичини «Сонячні кларнети». Після смерті Нарбута викладання в Академії мистецтв стало відбуватися з іншими пріоритетами. Із встановленням в Україні радянської влади багато представників інтелігенції мусило шукати порятунку за кордоном.

Вийшовши з України в 1920 р., Роберт Антонович планував продовжити здобуття фахової освіти в Ляйпцизі – всесвітньо відомому центрі друкарського мистецтва, але хвороба затримала його в Польщі. У Варшаві власний талант і авторитет школи Г. Нарбута допомогли митцеві влаштуватися на роботу в державний графічний заклад, де на замовлення фінансового уряду Польщі він виконав проекти цінних паперів. Путч «Спартаківського Союзу» в Німеччині змінив його плани стосовно Ляйпцига. У 1922 р. митець вирушив до Галичини й зупинився у Львові, де в цей час за різних обставин опинилися й інші митці київської школи [15, с. 168].

Інтенсивно працюючи для видавництва, надніпрянці змінили обличчя львівської періодики, поєднуючи функціональність та естетику, своєю працею довели неподільність «чистої» графіки та графіки «прикладної» [8, с. 70]. Разом з надніпрянськими митцями до Львова перемістилася особлива атмосфера київських студій з їх відкритістю

для дискусій. У 1922 р. вони об'єдналися в Гурток діячів українського мистецтва (ГДУМ), який поставив за мету розвиток культурного середовища Галичини. Р. А. Лісовський взяв активну участь у щорічних виставках ГДУМ, представляючи там свої акварелі та книжкову графіку.

Львівський період був особливо плідним у творчості художника. Він створює книжково-журнальні обкладинки, ескібриси, видавничі марки, емблеми і печатки, де традиційно українські декоративні прийоми органічно зливаються з модерним оформленням. Поруч із традиційними роботами на теми необароко з'являються нові, експресивніші графічні вирішення, перейняті духом індивідуальної творчості, такі, як обкладинки до книг У. Самчука «Волинь», П. Бендуа «Шлях велетнів», Ю. Липи «Світлість», Рената і Жана «Боротьба з трупом», В. Бобринського «Ніч кохання» [8, с. 71]. Настрій книг передавали майстерні малюнки і оригінальне графічне подання реальних образів. Невід'ємним елементом композиції, органічно поєднаним із зображувальними мотивами всіх обкладинок Р. Лісовського, був шрифт, взірці якого митець шукав у рукописах и стародруках. «Старанне опрацювання кожної літери, сполучення їх між собою в різних комбінаціях та строго додержання стилю – бездоганні», – писав про шрифти Р. Лісовського М. Антонович [1, с. 5].

У Львові Р. А. Лісовський розпочав педагогічну діяльність. Він викладав малюнок у Державній дівочій учительській семінарії, де разом з ним працювали С. Гординський, П. Холодний, П. Ковжун, М. Бутович, М. Дядинок, О. Кульчицька; проектував зразки килимів для мистецько-промислової спілки «Гуцульське мистецтво». Відбулися зміни і в особистому житті художника: він одружився зі Стефанією Туркевич – молододу піаністкою і композиторкою, донькою пароха Львівської П'ятницької церкви. В 1927 р. народилася їх донька Зоя, яка в подальшому стане відомою художницею [14, с. 46].

Під час перебування Лісовського у Львові його твори стали помітними на міжнародних виставках книжкового мистецтва у Празі (1921 р.), Брюсселі (1928 р.) та цілій низці презентацій української графіки в Європі [10, с. 5]. Зростання професійної майстерності, виставкова діяльність дали можливість Лісовському в 1927 р. успішно скласти іспити до Берлінської академії мистецтв. У 1929 р., після закінчення навчання, митець отримав запрошення до Праги, на посаду професора графіки Української студії пластичного мистецтва [7, с. 72].

Кінець 1920-х – початок 1930-х рр. в історії української еміграції, що осіла в Чехословаччині, позначився активізацією роботи українських інституцій, установ, організацій та видавництв, що мали задовольнити духовні та матеріальні потреби емігрантів. Цей процес відбувався завдяки значній матеріальній допомозі чехословацького

уряду, моральній підтримці наукових і культурницьких кіл Чехословаччини. Роберт Антонович бере активну участь у житті еміграції – займається організацією виставок української графіки, зокрема у Берліні та Римі, входить до складу журі конкурсів «найгарніших українських книжок», вступає до Українського товариства прихильників книги, очолює Союз Українських пластунів Емігрантів (СУПЕ), де за свою працю дістає найвище пластове відзначення – «Золотий Хрест» [15, с. 168]. Поряд з громадською роботою та педагогічною діяльністю у Празі Р. А. Лісовський не припиняв і творчої роботи, виїздив на пленери, вдосконалюючи свій талант аквареліста, та сумлінно виконував численні графічні замовлення для видавництва Є. Вирового, Ю. Тищенка (Сірого). У колі родини щоліта художник виїздив на Закарпаття, працюючи над етюдами.

Звичайно, що під час поїздок на Закарпаття він намагався отримати будь-яку звістку з Дніпродзержинська, де залишалися його батьківська родина. Самому Роберту Антоновичу шлях на Україну був закритий через репресії, які не оминули його братів та сестер. У 1937 р., як «вороги народу» були розстріляні його брати Борис і Володимир, а також обидва чоловіки його сестер Матільди та Олени, яким вдалося виїхати на Захід [14, с. 47]. Пізніше Р. Лісовському вдалося їх розшукати та допомогти матеріально. Овдовілого батька Роберта Антоновича – Антона Карловича – виселили з квартири, яку родина займала ще з дореволюційних часів. Він вимушений був просити притулок у своїх родичів. Маючи тавро «ворога народу», оскільки в родині були репресовані, Антон Карлович, будучи вже людиною похилого віку, перед наступом радянських військ у жовтні 1943 р. покинув Дніпродзержинськ разом із німцями і загубився на дорогах війни [14, с. 47].

Події Другої світової війни Р. А. Лісовський пережив у Празі, під час німецької окупації якої він втратив майже всі свої твори. Наступ радянських військ змусив художника покинути Прагу. У 1944 р. він виїхав до Італії, де опинився у таборі для біженців. У 1946 р. емігрантська доля закинула його на постійний побут до столиці Англії – Лондона. У важкий післявоєнний період художник вимушений був заробляти на шматок хліба тяжкою фізичною працею, що зумовило перерву в його творчій діяльності. Наприкінці 1940-х рр. Р. А. Лісовський нарешті зміг влаштуватися організаційним референтом у бюро Союзу українців Британії (СУБ) в Лондоні й обіймав цю посаду аж до пенсійного віку.

Разом з тим важкий у матеріальному сенсі лондонський період був для Р. Лісовського по-своєму цікавим і плідним. Він спілкувався з представниками української еміграції, зокрема Вадимом Щербаківським та Володимиром Шаяном. Створені в цей час обкладинки, застав-

ки, цеглини, емблеми, а також поштові та видавничі марки, виконані на замовлення українських видавництв і установ, підкреслили послідовність митця у творчих шуканнях, його відданість ідеям нарбутівської школи та незалежність джерел натхнення. Він намагався влаштувати виставку своїх акварельних і графічних робіт, постійно вагаючись, вважаючи себе не надто модерним для англійського глядача.

Останні роки життя Роберт Лісовський провів у Женеві, де і знайшов свій вічний притулок у 1982 р. До останніх днів Р. А. Лісовський не покидав творчої праці, усвідомлюючи своє місце у збереженні та пропагуванні мистецьких традицій, карбував безцінні зразки нового графічного мистецтва, залишаючись, як влучно сказав про нього У. Самчук, провідником «чистоти і грації лінії і правди... з аристократичною душею та богемською безпорадністю».

Отже, аналіз життєвого та творчого шляху Р. А. Лісовського дозволяє виділити такі періоди його життя та творчості: 1893–1906 рр. – дитячі роки, пов'язані з с. Кам'янське; 1906–1920 рр. – період навчання в різних навчально-мистецьких закладах Полтави та Києва; 1922–1927 рр. – львівський період, найбільш плідний у творчості митця; 1927–1929 рр. – навчання у Берлінській академії мистецтв; 1929–1944 рр. – празький період, характерний активною громадською діяльністю; 1946–1973 рр. – лондонський період, пов'язаний з діяльністю Союзу українців Британії; 1973–1982 рр. – останні роки життя, проведені у Швейцарії. Р. А. Лісовський залишив вагомий мистецький спадщину. Це – книжково-журнальна графіка: емблеми, печатки, акварелі, ескізи килимів, декорації, проекти надгробків. Серед останніх – проекти пам'ятників на могилах Є. Коновальця, П. Скоропадського. Незважаючи на те, що більшу частину свого життя Р. Лісовський провів поза межами України, він постав як справжній український митець, творчість якого розвивалася в руслі національних мистецьких традицій, а українська стихія завжди залишалась основною мотивацією його творчості.

Бібліографічні посилання

1. *Антонич М.* Роберт Лісовський / М. Антонич // Самостійна думка. – 1935. – № 36.
2. *Буланова Н. М.* Кам'янські етюди в стилі ретро / Н. М. Буланова. – Д., 2011.
3. *Голубець М.* Роберт Лісовський / М. Голубець // Укр. мистецтво. – 1926. – № 2.
4. *Лісовський Р.* Спомини про Нарбута / Р. Лісовський // Книголюб. – 1930. – № 3.
5. *Маланюк Є.* Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – Н.-Й., 1954.

6. Мельник О. Нарбутівська школа графіки діє і в діаспорі (На прикладі творчості Р. Лісовського) / О. Мельник // Українська академія мистецтв. Дослідницькі та науково-методичні праці. – К., 2007. – Вип. 14. – С. 175–182.

7. Мельник О. Роберт Лісовський: базова мистецька освіта та творча зорієнтованість українського графіка у 1910-х рр. / О. Мельник // Вісн. ХДАДМ. – Х., 2007. – № 5. – С. 70–75.

8. Мельник О. Цілісність творчих пошуків Роберта Лісовського на тлі мистецького життя Львова 1922–1929 рр. / О. Мельник // Вісн. ХДАДМ. – Х., 2007. – № 9. – С. 70–76.

9. Попович В. Роберт Лісовський (1893–1982) / В. Попович // Нотатки з мистецтва. – 1984. – № 24.

10. Роберт Лісовський (1893–1982): Каталог виставки творів, присвяченої 100-річчю з дня народження художника. – Л., 1993.

11. Січинський В. Книжкова графіка Роберта Лісовського / В. Січинський // Біблוגрафічні вісті. – 1927. – № 2.

12. Чабан М. Мандрівки старим Кам'янським / М. Чабан. – Д., 2004.

13. Яців Р. «Переймемо його ентузіазм» / Р. Яців // Дзвін. – 1991. – № 12. – С. 93–98.

14. Яцук Г. Лісовський Роберт Антонович / Г. Яцук // Слоневский А. Ю., Мороз О. Н. История в лицах, или Портретная галерея Каменского-Днепродзержинска. – Д., 2012. – С. 46–47.

15. Штець О. Роберт Лісовський: сторінки життя та творчості / О. Штець // Вісн. Львів. нац. академії мистецтв. – Львів: ЛНАМ, 2006. – Вип. 17. – С. 164–174.

Надійшла до редколегії 15.03.2012